

KAVÂİDÜT-Tefsîr'e Dair Kaide Eleştirisi: HABENNEKE EL-MEYDÂNÎ ÖRNEĞİ

Akif Yıldırım*

Öz

Kur'an'ın doğru şekilde anlaşılması için Arap dilinin önemi tartışma götürmez bir gerçektir. Bu sebeple âlimler Kur'an'ın verdiği mesajı doğru anlamak için müfessirlerin düşüncelerine yön veren dil eksenli kaideleri belirlemeye çalışmışlardır. Tefsir ilminde karşılığını bulan bu yaklaşım kavâidü't-tefsîr kavramının doğmasına sebep olmuştur. İlk (H. I-IV) ve orta (H. V-IX) dönemde karşılığını bulamayan bu yaklaşım, son dönemde rağbet görmüştür. Çalışmada ilk olarak kavâidü't-tefsîr kavramının tarihçesi ele alınmıştır. Daha sonra literatüre dair eserler göz önünde bulundurularak bu kavramın tanımı yapılmıştır. Yapılan tanım özelinde Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 2004) *Kavâ'idü't-tedebburî'l-emsel li-Kitâbillâhi azze ve celle* adlı eseri örneklem olarak seçilmiştir. Kavâidü't-tefsîr kavramının tanımı ve bu konuda oluşturulan tasnif bağlamında ilgili eser incelenmiştir. Yapılan tasnifte Habenneke'nin eserinde tespit ettiği kaideler; Kur'an'ı yorumlama faaliyetine yön verme ve ayetten çıkarılan bir yorum (sonuç) olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada Habenneke'nin eserinde belirlediği kaidelerin kavâidü't-tefsîr açısından mâhiyeti ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kavâidü't-tefsîr, Habenneke el-Meydânî, Tefsir Usûlü, Kur'an.

A CRITICISM ON SOME RULES OF QAWAID AL-TAFSIR: THE CASE OF HABANNEQAHA AL-MEYDANI

Abstract

The importance of the Arabic language for the correct understanding of the Qur'an is an indisputable fact. For this reason, scholars have tried to determine the language-based rules that guide the thoughts of the commentators in order to understand the message given by the Qur'an correctly. This approach, which has its counterpart in the science of tafsir, has led to the emergence of the concept of qawaid al-tafsir. This approach, which could not find its equivalent in the first (H. I-IV) and middle (H. V-IX) periods, has recently gained popularity. In the study, firstly, the history of the concept of kavâidü't-tafsir is discussed. Then, the definition of this concept was made by considering the works in the literature. Specific to the definition made, Habenneke el-Meydani's work *Qawaid al-tadabbur al-amsal li-Kitâbillah* was chosen as a sample.

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı.

e-mail: akifyildirim83@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3609-3440>

Atıf/Citation: Yıldırım, Akif. "Kavâidü't-Tefsîr'e Dair Kaide Eleştirisi: Habenneke el-Meydânî Örneği". *BAiD* 15 (Haziran 2022), 201-224.

The definition of the concept of kavâidüt-tafsîr and the related work in the context of the classification created on this subject have been examined. In the classification made, the bases that Habenneke determined in his work; It has been handled as a directing the activity of interpreting the Qur'an and as an interpretation (result) extracted from the verse. As a result, in this research, the nature of the rules that Habenneke determined in his work in terms of qavaid al-tafsîr has been revealed.

Keywords: Tafsîr, Qavaid al-Tafsîr, Habanneqah al-Maydani, Usul al-Tafsîr, Qur'an.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, içerdği konuları kendine has bir anlatım üslûbuyla dile getirir. Bu üslûbun anlaşılması ve anlatılabilmesi için özellikle Arap dilinin iyi bilinmesi gerektiği tartışma götürmez bir gerçektir. Bundan dolayı vahye muhatap olan ilk kitlenin Arap olması ve Arap dilinin edebî yönüne de vakıf olmaları, onları Kur'ân'ı yanlış anlamak gibi ciddi bir problemle yüz yüze gelmekten korumuştur. Ancak yine de Hz. Peygamber'in risâletine doğrudan şahit olan sahâbe, Kur'ân'ın lafzını anlama noktasında zaman zaman lafızların delâletine dair ihtilaflar yaşamıştır. Bu durum bize sahâbenin; Kur'ân'ın iletmek istediği genel mesajları anlamada aynı, lafızların delâletini anlama noktasında ise farklı seviyede olduğunu göstermektedir.

Kur'ân lafızlarının delâletini anlama noktasında ilk dönemde ortaya çıkan farklılıklar, insan faktörü sebebiyle her dönem meydana gelmiştir. Anlamaya dair bu ayrışma bazen toplumsal bir probleme de dönüşmüştür. Bu sebeple İslâm âlimleri bu ayrışmanın önüne geçmek ve Kur'ân'ın doğru bir te'vil yöntemiyle sahih bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için eserler kaleme almışlardır. Daha sonra İslâm toplumunun gelişmesi ve genişlemesiyle birlikte yeni olaylarla karşılaşan İslâm âlimleri, cevaplarını doğrudan naslardan bulamadıkları konularda ictihada yönelmişlerdir. İctihad faaliyeti öncesinde de Kur'ân'ın ana merkezinden savrulmamak için düşüncelerine yön veren kaideleri ve naslardan hükümleri istinbat edebilenin keyfiyetini belirlemeye çalışmışlardır.

Nasları açıklamaya ve onlardan hükümler çıkarmaya yardım eden bu kaideler, öncelikle fıkıh usûlü ilminin konuları arasında kendine yer bulmuştur. Fakat zamanla müfessirlerin de bilgisine sahip olmadan tefsire girişemeyecekleri bir ilim haline gelmiştir. Bu sebeple müfessirler, eserlerinin mukaddimelerinde okuyucularına tefsir faaliyetleri esnasında uyulması gereken bazı kaideleri sunmaya çalışmışlardır. Daha sonra ise Kur'ân'ı doğru anlamının parametreleri

olarak ortaya çıkan kaide belirleme anlayışı, kavâidü't-tefsîr literatürü olarak gelişmiştir. Eserlerin içerisinde Kur'ân'ı anlamaya dair bazı konuların geçmesi nedeniyle İmâm-ı Şâfiî'nin (ö. 204/819) *er-Risâle'sini* ilk eser olarak kabul edenlerin¹ yanında Ebu Bekr Muhammed b. Yahya'nın (ö. 235/849) *eş-Şâmil fî 'ilmi'l-Kur'ân'ını*², Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *el-Akl ve fehmü'l-Kur'ân'ını*³, İbn Merzebân'ın (ö. 309/921) *el-Hâvî fî 'ulûmi'l-Kur'ân'ını*⁴ ve el-Hûfî'nin (ö. 430/1038) *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân'ını*⁵ bu alanda yazılmış ilk eser olarak kabul edenler de vardır. Ancak zikri geçen eserler genellikle 'ulûmü'l-Kur'ân'a ait bilgiler içermesi sebebiyle -kanaatimizce- kavâidü't-tefsîr literatürü olarak ele alınması uygun düşmemektedir. Bu sebeple çalışmamızın kavramsal çerçevesini sınırlandırmak için bu ve bunlar gibi eserleri konu dışında bırakıyoruz.

Bu araştırmamızın kapsamı kavâidü't-tefsîr kavramı özelinde Habenneke el-Meydânî'nin *Kavâ'idü't-tedebburî'l-emsal li-Kitâbillâhi azze ve celle* adlı eseridir. 'ulûmü'l-Kur'ân ve tefsir usûlü kavramlarıyla anlam ve içerik karmaşası yaşayan kavâidü't-tefsîr kavramının tanımını ilgili eserleri göz önünde bulundurarak tekrar yapmak ve *Kavâ'idü't-tedebburî'l-emsal li-Kitâbillâhi azze ve celle* adlı eserin bu tanımlardan hangisine dâhil olduğunu tespit etmek de çalışmamızın problematiğini oluşturmaktadır. Değerlendirme bölümüne geçmeden önce Habenneke'nin eseri hakkında yapılan bir makaleye değinmenin ve çalışmamızın, bu araştırmadan farkını vurgulamanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. "Kur'ân'ı Anlamanın İlkeleri: Abdurrahman Habenneke El-Meydânî Örneği" başlığıyla İsa Kanik tarafından kaleme alınan makale, Habenneke'nin eserini farklı bir bakış açısıyla ve müellifin ortaya koyduğu kaideleri farklı tasnifle ele alan bir çalışmadır. Bizim çalışmamızda vurguladığımız nokta ise Habenneke'nin ortaya koyduğu kaidelerin, Kur'ân'ı yorumlama esnasındaki rolünü belirlemektir.

¹ İbn Kayyîm el-Cevziyye, *el-Bedâi fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2003), 23-24.

² Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi* (İstanbul: Dergâh, 2014), 208.

³ Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul: İFAV, 1991), 12; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV, 2016), 22.

⁴ Subhî Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân* (Şam: Matbaatu'l-Camiatu's-Suriyye, 1958), 124; İhsan Kahveci, Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-ğayb Adlı Eserinde Ulûmü'l-Kur'ân (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 52.

⁵ ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 1/25; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2015), 14.

1. Tefsir İlminde Kavâidü't-tefsîr Kavramının Tarihçesi

Kavâidü't-tefsîr kavramının müstakil eserler özelinde tarihçesini ortaya koymadan önce müfessirlerin mukaddimelerinde takdim ettikleri kurallara değinmek gerekmektedir. Bu konuda eserin mukaddimesinde kavâidü't-tefsîr'i işleyen ilk müfessir olarak Abdurrezzak b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/827) gösterilmektedir. Ancak es-San'ânî'nin mukaddimesinde ortaya koyduğu çabanın genellikle Arap dilinin özellikleri ve te'vilin keyfiyeti hakkında olduğu nakledilmektedir.⁶ Taberî'nin (ö. 310/923) tefsirinin mukaddimesinde kavâid konusuna kavram olarak olmasa da içerik olarak değindiğini görmekteyiz. Taberî, "Gerekli olan; Allah'ın, Hz. Peygamber'e indirdiği kitabının mânalarının Arap diline muvafık ve uygun olmasıdır."⁷ diyerek lügavî yönüne vurgu yaptığı kaidelerin konumuna dikkati çekmiştir. Tefsir mukaddimelerinde kavâid konularının her dönemde karşılığını bulması ve konuya atıf yapılmayan tefsir mukaddimesinin neredeyse bulunmaması bu örneklerle yetinmemizi gerekli kılmaktadır. Çünkü kavramımızın eserler özelinde tarihçesini sunmak çalışmamızın ana ekseninin oluşturmaktadır.

es-Sebt'e göre tefsir ilminde kavâid türü eserlerin ilki, Ali b. Abdillâh b. Teymiyye el-Harrânî'ye (ö. 621/1224) ait olan *Kavâidü't-tefsîr* adlı eserdir. Kâtip Çelebi'nin, sadece ismini zikrederek İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) ait olduğunu naklettiği⁸ bu eser hakkında es-Sebt, İbn Teymiyyelerin karışmasının muhtemel olduğunu ve isim benzerliği sebebiyle karıştırılmaması gerektiğini dile getirmektedir.⁹

Kavâidü't-tefsîr konusu ile ilgili eser kaleme alan bazı müellifler, et-Tûfî (ö. 716/1316) öncesi döneme ait bazı eserler zikretseler¹⁰ de bu eserlerin içeriklerine ulaşamaması ve eserler hakkında net bilgilerin bulunmaması, bizleri et-Tûfî ve sonrası döneme yönlendirmektedir. Kavâidü't-tefsîr türü eserler arasında özellikle belâgat konularını ele alan ve bunu tefsir ilmi

⁶ Abdurrahman Halelî, 'Kavâidü't-tefsîr: en-Neş'etü ve't-tedavvuru ve's-sılatü bi'l-ulûmî'l-uhrâ', *et-Tefâhüm*, (Haleb: ts), 89.

⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Dâru'l-Hicr, h.1422), 12.

⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 2/1358.

⁹ Halid b. Osman es-Sebt, *Kavâidü't-tefsîr* (Kahire: Dâru İbnu Affân, 2001), 1/43.

¹⁰ H.777'de vefat eden Muhammed b. Abdurrahman el-Hanefî'ye ait *el-Menhecü'l-kavim fi kavâidin tetealleku bi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eser ile H. 840'ta vefat eden Muhammed b. İbrahim el-Vezir el-Yemani'ye ait *Kavâidü't-tefsîr* adlı eserdir. Bk. es-Sebt, *Kavâidü't-tefsîr*, 1/43-44.

açısından önemli bir konu olarak kabul eden müelliflerin ilki olarak et-Tûfî'yi sayabiliriz. Eserini üç bölüme ayırıp ağırlıklı olarak belâgat konularını işleyen et-Tûfî'nin, bu bilgileri İbnü'l-Esîr el-Cezerî'den (ö. 637/1239) naklettiği iddia edilse¹¹ de kendisinden sonra gelen müellifleri etkilediği âşikârdır.¹²

et-Tûfî'den sonra sayabileceğimiz bir diğer kavâid müellifi de Kâfiyeci'dir (ö. 879/1474). Kâfiyeci, tefsir ilmi çerçevesinde küllî kaidelerin olmadığı ya da gerekli olmadığını savunanlara cevap mahiyetinde adeta tefsir usûlünün felsefesini yaparak mantık ilmindeki burhan delili üzerine inşa ettiği eserini sonuç kısmıyla birlikte üç bölümde kaleme almıştır. Muhkem ve müteşâbih'ten delâlet bahislerine kadar neredeyse tüm konularda bilgiler nakleden Kâfiyeci'nin eserinin son kısmında ele aldığı ilmin fazileti ve şerefi ile hoca-talebe ilişkisine dair tavsiyeleri de eserin ayırt edici özelliklerindedir.¹³ Kâfiyeci'den son döneme kadar bu alanla ilgili neredeyse müstakil eser hiç te'lif edilmemiştir diyebiliriz.¹⁴ Fakat müstakil 'kavâidü't-tefsîr' çalışmalarından sayılmasa da bazı müellifler eserlerinde 'kavâidü't-tefsîr' konularına bab/fasıl/başlık olarak yer vermiştir. Bu konuda özellikle Zerkeşi ve Süyûtî'nin konuyu bablara ayırması ve 'Kavâid' başlığı altında kabul ettiğimiz şekilde genellikle de nahiv ve belâgat konularını ele alması dikkatimizi çekmektedir.¹⁵

Son döneme gelindiğinde özellikle Arap coğrafyasında bu konuya biraz daha fazla rağbet edildiği göze çarpmaktadır. İlk olarak dikkatimizi çeken Halid b. Osman es-Sebt, son dönemde yazılmış en kapsamlı eserlerden sayılan *Kavâidü't-tefsîr* adlı eserin müellifidir. es-Sebt, eserinin girişinde kavâid literatürüne dair kapsamlı açıklama yaptıktan sonra kitabını, izâh etmek istediği maksatlar üzerine bina etmiştir. Müellif kitabında; ıstılâhî

¹¹ Hâzım Saîd Haydar, *Ulumu'l-Kur'ân beyne'l-Burhân ve'l-İtkân* (Medine: Dâru'z-Zaman, 2000), 105.

¹² Süleyman b. Abdulkavî b. Abdulkarim et-Tûfî, *el-İksîr fî 'İlmi't-tefsîr* thk. Muhammed Osman, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 309-319.

¹³ Kâfiyeci, *et-Tefsîr fî kavâidi 'İlmi't-tefsîr*, thk. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: A.Ü.İ.F.Yayınları, 1974), 50-56.

¹⁴ Şeyh Osman'ın (ö. 1211/1786) kaleme aldığı ve doksan beş sayfadan oluşan *Risâle fî Kavâidi 'İlmi't-tefsîr* adlı eserini kavâid türü eser olarak kabul etmiyoruz. Çünkü bu eserde; 'ulûmu'l-Kurân ağırlıklı bilgilerin nakledilmesi ve bazı kavramların tahlilinin yapılması sebebiyle kavâid türü eser olma özelliği taşımamaktadır. Bk. Şeyh Osman, *Risâle fî kavâidi 'İlmi't-tefsîr*, thk. Mustafa Özel (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2005).

¹⁵ ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebi'l-Fadl ed-Dimyâtî (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006), 448-475; Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevz Ahmed Zümerli (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2010), 547-1206.

açıklamalardan sonra tefsir ilmine ait kavramlar olan kavâidü't-tefsîr, 'ulûmü'l-Kur'ân, usûl ve lûğa terimlerinin mukayesesi için de başlıklar açmıştır. Ancak bu başlıklar altında ele alınan konular ve yapılan açıklamaların çok net olmayışı, usûlü't-tefsîr'in ne olduğuna ve kavâidü't-tefsîr kavramıyla arasındaki anlam ilişkisinin mahiyetine dair izâhın bulunmayışı eserin eksiklikleri arasında sayılabilir.¹⁶ Eserini yirmi sekiz maksat üzerine bina eden es-Sebt, amaçladığı her maksadın altına da birçok kaide koymuş ve bu kaidelerin tatbikini âyetler üzerinde güzel bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Modern dönemde kavâid alanında eser te'lif eden bir diğer müellif Nâsır b. Abdullah es-Sa'dî'dir. Yazar *el-Kavâidü'l-hisân li tefsîri'l-Kur'ân* başlıklı kitabında Kur'ân'ın anlaşılmasına dair yetmiş bir kaideden bahsetmektedir. Ancak eseri incelediğimizde Sa'dî'nin kaide olarak iddia ettiği maddelerin bazılarının kaide olmaktan ziyâde malûmun ilâmı tarzında bilgiler olduğu görülmektedir. es-Sa'dî'nin kaideleştirme çalışmasına eserindeki altmış dokuzuncu kaideyi örnek olarak verebiliriz. es-Sa'dî bu kaideyi; 'Kim Allah için bir şeyi terk ederse, Allah ona ondan daha hayırlısını verir.' şeklinde izah etmektedir.¹⁷ Bu kaidenin altındaki açıklaması da; 'İlk muhâcirlerin vatanlarını, mallarını ve sevdiklerini bırakarak hicret etmeleri neticesinde Allah'ın onlara dünyada rızık, şeref ve güç verdiği' şeklindedir.¹⁸ Burada bizim dikkat çektiğimiz nokta; kullarının, Allah için bir şeyi terk etmesi karşılığında Allah'ın onlara daha hayırlısını vermesi O'nun sünnetine uygundur. Ancak müellifin kaideyi açıklamak için yaptığı izahat, kaidenin konulmasını anlamsız hale getirmektedir. Zîrâ vatan, mal ve sevdiklerinden Allah rızası için hicret etmeleri sebebiyle övülen muhâcirler; rızık, şeref ve güç ile ödüllendirilmişlerdir. Biz bu açıklamayı dar çerçeveli ve zayıf bir açıklama olarak görüyoruz. Çünkü O'nun rızası için vatanlarını, mallarını ve sevdiklerini bırakarak hicret eden muhâcirlere Allah; daha hayırlısı olarak hem Medine ve Mekke'yi, savaşlarda üstünlük ve ganimeti, ahirette de rızasını ve cennetini ikram etmiştir. Müellif bu sebeple kaide olarak başlık attığı maddelerin bir kısmında bu duruma yenik düşmüş; bazı kaidelerde ise örneklemelerle kurallaştırma çalışmasını güzel bir

¹⁶ Müellif; kaide ile zâbit, tefsir ile kavâidü't-tefsîr, kavâidü't-tefsîr ile 'ulûmu'l-Kur'an, kavâidü't-tefsîr ile kavâidü'l-usûl ve'l-luğa kavramları arasındaki farkları işlemeye çalışmıştır. Bk. es-Sebt, *Kavâidü't-tefsîr*, 1/19-50.

¹⁷ من ترك شيئا لله عوضه الله خيرا منه Bk. Nâsır b. Abdullah es-Sa'dî, *el-Kavâidü'l-hisân li tefsîri'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 164-165.

¹⁸ es-Sa'dî, *el-Kavâidü'l-hisân li tefsîri'l-Kur'ân*, 164.

şekilde yerine getirmiştir.¹⁹ es-Sa'dî'nin eserini kavâid türü eserler arasında güzel bir örnek olarak gören müellifler olsa da es-Sa'dî, bu özelliğini eserinin tamamına yansıtamamıştır. Müellif, eserindeki içerik ve örnekleme üslûbundaki sadelik ve akıcılığı koyduğu kaidelerde tam olarak gerçekleştirememiştir. Müellifin üslûbundaki bu akıcılık ve sadeliği, kaide koyma endişesiyle zaman zaman kaybettiği de muhtemeldir. Çünkü es-Sa'dî, eserinde lafızlar ve dil çerçevesinde ele aldığı ilk yirmi kaideyi başarılı bir şekilde işledikten sonra farklı bir yöntem izlemiş, âyetler okunduktan sonra okuyucuda oluşan kanaati kâvaid olarak sunmaya çalışmıştır.²⁰

Abdurrahman el-Akk'a (ö. 1999) ait *Usûlü't-tefsîr ve kavâidühu* adlı kitap da bu konuda dikkate değer çalışmalardan bir diğeridir. Müellifin altı kısım olarak te'lif ettiği bu eser, daha çok 'Elfâz ve Delâlet' bahislerinin örneklerle işlendiği bir çalışmadır. Kaideleştirme çabasının zayıf kaldığı bu eserde dilsel öğeler bağlamında yapılan açıklamaların geniş yer tuttuğu görülmektedir. Esere yapılan bazı eleştirilerin²¹ haklılık payı olsa da eser, alanında konuya yeni bir bakış açısı getirme denemesi olarak kabul edilebilir.

Türkiye'de *Genel Tefsir Kuralları* adıyla Muhammed Aydın tarafından kaleme alınan eser de Türkçe olarak telif edilen ilk eserlerdendir. Eserinin birinci bölümünde konunun kavramsal çerçevesini ayrıntılı olarak ele alan Aydın, eserinin diğer bölümlerinde tefsir faaliyeti öncesinde ve esnasında müfessire Kur'ân'ı anlamada yardımcı olacak kaideleri kaleme almıştır.²² Hem Türkiye'de hem de İslam coğrafyasında içerik tasnifi ve konuya yaklaşımı açısından diğer eserlerden ayrılan *Genel Tefsir Kuralları* adlı eser, bizim de kendisinden istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

Yukarıda zikrettiğimiz ve kavâidü't-tefsîr başlığıyla kaleme alınan eserlerin te'lif edilme sebebi olarak farklı açıklamaları görmekteyiz. İlk müelliflerden olan et-Tûfî; tefsirle ilgilenen kimselerin tefsir ilmine dair problemlere çözüm

¹⁹ Kaide beş: الجمع كاسم العموم يفيد المفرد المضاف يفيد العموم كاسم الجمع Nahiv ve fıkıh usûlü ilimlerinde de karşılığı olan bu kaidede es-Sa'dî; muzâf şeklinde gelen müfret kelimenin cemi isimlerde olduğu gibi aynen umum ifade ettiğini beyân etmiştir. Bunu yaparken de geçmiş ümmetlerin şerâatlerinin neshedildiğine dair delil olmadığı durumlarda yer yer şerâatin bizim için uygulanabilirliğini dile getirmiştir. Kaidenin izâhında da yer yer teferruatlı açıklamalara da yer vermiştir. Bk. es-Sa'dî, *el-Kavâidü'l-hisân li tefsîri'l-Kur'ân*, 18-20.

²⁰ İstisnası olan kaideler de mevcuttur. Örnek: Kaide kırk yedi; السياق الخاص يراد به العام (Hâs lafızla âmm kastedilmesi) Bk. es-Sa'dî, *el-Kavâidü'l-hisân li tefsîri'l-Kur'ân*, 122-123.

²¹ Mustafa Öztürk, "Tefsirde Usul(süzlük) Sorunu", *İslâmiyât* 6/ 4 (Ekim-Aralık 2003), 75.

²² Muhammed Aydın, *Genel Tefsir Kuralları* (İstanbul: Nun Yayıncılık, 2009), 5-13.

üretemediklerini ifade ettikten sonra eserini bu problemlere bir çözüm olarak kaleme aldığını ve bunu kaidelerle gerçekleştirdiğini dile getirmektedir.²³ Kâfiyecî ise eserinde tefsir ilmini veciz bir şekilde tedvin ettiğini ifade etmiş²⁴, es-Sa'dî ve Habenneke ise Kur'ân'ı doğru anlamaya yardımcı olan ve tefsirle ilgilenenlere bir metot sunan kaideler kaleme aldıklarını söylemişlerdir.²⁵ Halid b. Osman es-Sebt; kavâidü't-efsîr konusunun ilmî çevrelerce fazla önemsenmediğine dikkat çektikten sonra eserinde zikrettiği kaidelerin Kur'ân'ı anlama konusunda fayda sağlayacağını dile getirmiştir.²⁶ Aydın da; Kur'ân'ın anlaşılması ve kabul edilen düzeyde yorumlanmasının bu kurallar sayesinde daha kolay olacağını ifade etmiştir.²⁷

Kavâidü't-efsîr kavramı üzerine müstakil olarak kaleme alınan başlıca eserlerin tarih içerisindeki yerini ele aldıktan sonra bu kavramın sözlük ve kavramsal tanımlarına değineceğiz. Son olarak kavâidü't-efsîr kavramı üzerine kendi tanımımızı yapıp çalışmamızın tasnifini de bu tanım üzerinden gerçekleştireceğiz.

2. Kavâidü't-efsîr Kavramının Sözlük ve İstîlâhî Anlamı

'Kavâid' kelimesinin farklı ilim dallarında kullanılması ve bu ilimlerin her biriyle terkip içinde kullanılması, bu kavramın farklı anlamlarda ıstılahlaşmasına sebep olmuştur. Bu sebeple çalışmamızı kavramsal açıdan sınırlandırmak için 'kavâid' kelimesinin sadece tefsir ilmine muzâf olması itibariyle tarif edeceğiz. Kavâidü't-efsîr kavramı; kaide kelimesinin çoğulu olan 'kavâid' kelimesinin tefsir kelimesine muzâf olmasıyla meydana gelmiştir. Sözlük anlamıyla kaide kelimesi; 'başkasının kendisine dayandığı şey, üzerine binanın yapıldığı sütun, asıl ve temel' anlamlarına gelmektedir.²⁸ Cürcânî ise bu kelimeyi; 'Cüzlerin tamamına şâmil olan küllî önermeler' olarak tarif eder.²⁹

²³ et-Tûfî, *el-İksîr fî 'İlmi't-efsîr*, 41-42.

²⁴ Kâfiyecî, *et-Teysîr fî kavâidi 'İlmi't-efsîr*, 55.

²⁵ Habenneke el-Meydânî, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl li Kitâbillahi azze ve celle*, (Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 9-12; es-Sa'dî, *el-Kavâidü'l-hisân li tefsîri'l-Kur'ân*, 7-8.

²⁶ es-Sebt, *Kavâidü't-efsîr*, 1/2-3.

²⁷ Aydın, *Genel Tefsir Kuralları*, 15.

²⁸ Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-ayn* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2005), 803; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâr-u Sâdir, 1967), 3/358-364; el-Cevherî, *es-Sıhah tacu'l-luğa ve sıhah'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990), 2/525.

²⁹ Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, thk. İbrahim Ebyârî (Dâru'd-Diyane li't-Türâs, Ts), 219.

Literatür açısından ele aldığımızda ise kavâidü't-tefsîr kavramını es-Sebt; "Kur'ân'ın mânalarının keyfiyeti kendisiyle anlaşılın küllî önermeler" şeklinde tanımlamıştır. es-Sebt yaptığı bu tarifi devamında kavâidü't-tefsîr'in, Kur'ân'ı yorumlamadaki fonksiyonuna da dikkat çekmektedir. Özellikle tefsir faaliyeti esnasında kavâidü't-tefsîr'in, müfessiri hatadan alıkoymağını söyleyen müellif bu kaideleri, Kur'ân'ı doğru anlamının ölçütü olarak kabul etmektedir.³⁰ Bununla birlikte bu kavramın 'kendileriyle Kur'ân'ın mânalarının ve mâhiyetinin anlaşıldığı küllî hüküm, ilke ve prensipler bütünü'³¹ olarak da tanımlanmaktadır. Konuyla ilgili tarif ve tasniflerin ışığında biz de kavâidü't-tefsîr'i "Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olan dil (sarf, nahiv ve belâgat) ve mantık temelli kısa, öz ve kapsayıcı kurallar bütünüdür." şeklinde tanımlayabiliriz.

Kavâidü't-tefsîr; Kur'ân ilimlerine vâkıf olan ve bu şekilde Kur'ân'ı yorumlama faaliyetine başlayan müfessirin - es-Sebt'in de vurguladığı gibi – delilsiz ve gerekçesiz yorumlara dalmasına engel olduğu gibi sahih bir şekilde ayetlerden kast edilen mânayı kavramasına da yardımcı olur.

Konuya dair ayırımına dikkat çekmek istediğimiz bir diğer kavramsal husus da şudur: 'Ulûmü'l-Kur'ân, tefsir faaliyeti öncesinde müfessirin bilmesi gereken ilimler/bilgiler topluluğudur. Kavâidü't-tefsîr ise 'ulûmü'l-Kur'ân ile mücehhez bir şekilde girilen tefsir faaliyeti esnasında metni anlamaya yönelik dil ve mantık kökenli kurallar bütünüdür. 'Ulûmü'l-Kur'ân, müfessire öncül bilgiler sunarken kavâidü't-tefsîr ise müfessirin, lafzın müsaade ettiği sınırlar içerisinde metni yorumlamasına yardımcı olur.

3. Kavâidü't-tefsîr Kavramı Açısından Habenneke'nin Eseri

Habenneke el-Meydânî eserini, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasını sağlayacak kaideleri belirlemek kaleme almıştır. Habenneke'nin bu eserde ortaya koyduğu kaideleri incelerken konuyu ana başlıklar altında tasnif edeceğiz. Yapacağımız bu başlıklandırma ve kaidelerin tasnifi, biraz önce tarifini yaptığımız kavâidü't-tefsîr kavramına yaptığımız tanım merkezinde olacaktır. Bu tasnifimizde Habenneke'nin tespit ettiği kaideler, Kur'ân'ı yorumlama faaliyetine hangi aşamada yön verdiği göz önünde bulundurularak incelemeye alınmıştır. Eserdeki kırk kaide özelinde yaptığımız bu çalışmadaki içerik tasnifine dair

³⁰ es-Sebt, *Kavâidü't-tefsîr*, 1/33.

³¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 151.

değerlendirmemiz; Habenneke'nin Eserinde Müfessirin Tefsir Öncesinde Bilmesi Gereken Kaideler, Müfessirin Tefsir Faaliyeti Esnasında Bilmesi Gereken Kaideler, Yorum – Sonuç Merkezli Kaideler şeklindedir.

3.1. Habenneke'nin Eserinde Müfessirin Tefsir Öncesinde Bilmesi Gereken Kaideler

Habenneke'nin eserinde ortaya koyduğu bazı kaideler, müfessirin Kur'ân metnine muhatap olmadan önce bilmesi gerekenleri, bu bilgiler ışığında metne yaklaşmasını ve daha sonra yorumlaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Müellifin eserinde farklı yerlerde ve farklı başlıklarla ele aldığı kaidelerin bir kısmının 'ulûmü'l-Kur'ân bilgilerini içerdiğini görülmektedir. Çünkü müellifin maddeleştirerek okuyucuya sunduğu önerme ya da teklifler, aşağıda temas edileceği üzere tefsir usûlü ve Kur'ân ilimleri eserlerinde müstakil konu başlıkları olarak ele alınmaktadır.

Biz de çalışmamızda Habenneke'nin ortaya koyduğu kaideleri kendi açımızdan bir tasnife tabi tutmaya çalışacağız. Kaidelerinin bazen birkaç konuya temas etmesi sebebiyle sınıflandırmada zorlansak da biz, o kaidede öne çıkan 'ulûmü'l-Kur'ân konusunu tespit ederek ilgili konu altında onu zikretmenin uygun olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca kaidelerin her birini ayrı ayrı ele almanın konuyu dağıtacağını göz önünde bulundurarak tasniflerden sonra genel bir değerlendirme yaptık. Aşağıda 'ulûmü'l-Kur'ân başlıkları altında sınıflandırdığımız kaideler şu şekildedir:

a) Sebeb-i Nüzûl:

Kaide 4³² Âyetin nâzil olduğu ortam hakkında (Çevre-İnsan-Zaman-Mekân-Psikolojik-Düşünce-Ruhsal ve Sosyal Açıdan).

Kaide 9³³ Kur'ân'ın nüzûl merhalelerini göz önünde bulundurmanın gerekliliği hakkında.

Kaide 11³⁴ Sebeb-i Nüzûl rivayetlerinin incelenmesinin gerekliliği hakkında.

³² Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 53. (حول بيئة نزول النص البشرية والزمانية والمكانية والنفسية) (الفكرية الفردية والاجتماعية)

³³ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 151. (حول تتبع مراحل التنزيل)

³⁴ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 203. (حول النظر فيما ورد من أسباب النزول)

b) Tekrârü'l-Kur'ân:

Kaide 6³⁵ Kur'ân âyetlerinin birbirini konular açısından tamamlaması ve Kur'ân'daki tekrarların salt tekrar için indiği ihtimalinden uzak durulması hakkında.

Kaide 15³⁶ Kur'ân'daki tekrarlar ve amaçları hakkında.

c) Vücûh ve Nezâir:

Kaide 19³⁷ Kur'ân âyetlerinin iki ya da daha fazla anlama gelebileceği hakkında.

Kaide 28³⁸ Sözün birden çok mânada kullanılması hakkında.

d) Üslûbü'l-Kur'ân:

Kaide 23³⁹ Kur'ân'ın, içinde edebî mükemmelliği barındıran, birbirine benzer şekilde dağılmış farklı tabirlerle dolu olması ve bu tabirlerin bir arada kullanılması hakkında.

Kaide 25⁴⁰ Farklı nasslardaki ifade çeşitliliğinin amaçlarının araştırılması hakkında.

Kaide 31⁴¹ İlâhî hitap tarzının düşünülmesi hakkında.

e) Nesh:

Kaide 8⁴² Kur'ân âyetlerinin birbiriyle uyumlu olduğu, aynı zamanda birbirini tamamlayıcı bir düşüncede birleştirmenin gerekliliği ve hakkında net ve kesin bir delil bulunmadıkça âyetin neshedildiği hükmüne gidilmemesi hakkında.

³⁵ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 67. (حول تكامل النصوص القرآنية في الموضوعات التي اشتمل)
عليها القرآن واستبعاد التكرار لمجرد التأكيد ما أمكن

³⁶ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 307. (حول التكرير وأغراضه)

³⁷ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 453. (حول تردد النص القرآني بين دلالتين أو أكثر)

³⁸ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 567. (حول استعمال اللفظ في أكثر من معنى)

³⁹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 525. (حول الاستغناء في الأداء البياني بتعابير مختلفة (موزعات على الأشباه والنظائر للدلالة على التكامل البياني فيما بينها وطردها استعمالها في سائرها)

⁴⁰ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 535. (حول البحث عن أغراض الاختلاف في التعبير في مختلف (النصوص

⁴¹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 611. (حول النظر في توجيه الخطاب الرباني)

⁴² Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 139. (حول تكافؤ النصوص القرآنية ووجوب الجمع بينها في (نسق فكري متكامل وعدم اللجوء إلى الحكم بالنسخ إلا فيما ثبت نسخه بدليل صحيح صريح

f) Mekkî- Medenî:

Kaide 10⁴³ Mekkî sûrelerde Medenî, Medenî sûrelerde de Mekkî âyetlerin bulunması hakkında.

g) Aksâmü'l-Kur'ân:

Kaide 20⁴⁴ Kur'ân'da geçen yeminler hakkında.

h) Bağlam (Siyak-Sibak):

Kaide 12⁴⁵ Bir âyeti, bağlamına uygun olarak anlaşılmasının gerekliliği hakkında.

i) Kıraat:

Kaide 40⁴⁶ Kıraat-ı Aşere hakkında.

ij) Tefsir Tarihi:

Kaide 7⁴⁷ Kur'ân'ın anlaşılması bağlamında rivayet tefsirlerinin göz önünde bulundurulmasının gerekliliği hakkında.

İlk dönemlerden itibaren Kur'ân'ı anlamaya dair telifler kaleme alınmıştır. Bu telifler bazen anlama bazen de anlamaya etki eden faktörler bağlamında ortaya konulmuştur. Modern döneme gelinceye kadar genellikle anlama etki eden faktörler ön plana çıkarken son dönemde ise anlamaya etki eden faktörler eserlerde kendine yer bulmuştur. Ancak Kur'ân'ı doğru anlama ve yorumlamanın nasıl olacağına dair kaleme alınan -ki bu kitaplar genellikle tefsir usûlü ve 'ulûmü'l-Kur'ân başlıklı- eserlerde 'ulûmü'l-Kur'ân konuları hep olagelmıştır. Müellifimiz Habenneke el-Meydânî de Kur'ân'ı anlamının kaide ve ilkelerini önermeler bağlamında belirlerken bu durumdan uzak kalamamıştır.

'Ulûmü'l-Kur'ân kavramı hakkında yapılan tarifler genellikle 'Kur'ân ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili ilimler, Kur'ân'ın tefsiri ile ilgili olan ilimler' şeklinde yapılmaktadır. Bununla birlikte bazen 'ulûmü'l-Kur'ân konularının

⁴³ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 185. (حول الحكمة من وضع آيات مدنية التنزيل في سور مكية، (ووضع آيات مكية التنزيل في سور مدنية

⁴⁴ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 463. (حول القسم في القرآن)

⁴⁵ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 207. (حول لزوم فهم الآية وفق ترتيب نظمها)

⁴⁶ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 709. (حول القراءات العشر)

⁴⁷ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsâl*, 133. (حول تتبع التفسير المأثور لمعنى النص)

teker teker zikredilerek yapılan tarifleri de vardır.⁴⁸ Ancak son dönemde yapılan bir tarifte dikkat çekmek istediğimiz iki husus bulunmaktadır. Kaleme aldığı eserinde ‘ulûmü’l-Kur’ân’ın önemini dile getiren Zürkânî, tarifini şu şekilde yapmıştır: ‘Nüzûlü, tertibi, Kur’ân’ın derlenmesi, yazılıp okunması, i’cazı, nâsihi-mensûhu, kendisine yönlendirilen itirazların çürütülmesi vb. gibi konuları ele alan ilim dalıdır’.⁴⁹ ‘Ulûmü’l-Kur’ân’ın klasik tanımına ‘ulûmü’l-Kur’ân’a yönelik itirazların çürütülmesini’ de ekleyen müellif, tanıma yaptığı bu ekle zamanın değişmesiyle Kur’ân’ı anlamaya temel teşkil edecek bilgilerin de değişebileceğini sanki kabul etmektedir.

Sebeb-i nüzûl, tekrârü’l-Kur’ân, üslûbü’l-Kur’ân, nesh, vücûh ve nezâir, mekkî-medeni, aksâmü’l-Kur’ân, siyak-sibak ve kıraat olmak üzere dokuz Kur’ân ilminden ve rivayet tefsirlerini göz önünde bulundurulmasının gerekliliği bağlamında da tefsir tarihine kaide üzerinden atıf yapan Habenneke, bu yaklaşımıyla tefsir faaliyeti öncesinde bilinmesi gereken ilimlere değinmiştir. Her bir Kur’ân ilmine dair kaidelerin esere dağınık olarak serpiştiği izlenimi vermesine rağmen müellif, her kaideyi örnekler ışığında ayrıntılı bir şekilde ele alarak açıklamıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz siyak-sibak ve kıraat ilimlerinin tefsir faaliyeti esnasında müfessirin zihninde aktif rol oynadığını da inkâr etmiyoruz. Bu sebeple ilâhî metne muhatap olunduğu anda müfessirin zihninde aktif rol oynaması sebebiyle tasnifte yeri değişmesi muhtemel olan bu iki ilmin, Kur’ân ilimleri eserlerinde bu başlıkla ele alınması bizim bu kanaate varmamıza sebep olmuştur. Bununla birlikte tefsir tarihi olarak tasnif ettiğimiz ‘rivayet tefsirlerinin göz önünde bulundurulmasının gerekliliği’ kaidesi de tefsir faaliyeti öncesinde bilinmesi gerektiği için bu başlık altında yerini almıştır. Her ne kadar ‘rivayet tefsirlerinin göz önünde bulundurulmasının gerekliliği’ kaidesini tefsir tarihine net bir şekilde dâhil edemesek de rivayet tefsiri eserlerinin bu konu altında işlenmesi sebebiyle tasnifimizi bu şekilde gerçekleştirdik.

⁴⁸ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, 1/21-22; Adnan Muhammed Zarzur, *‘Ulûmü’l-Kur’ân* (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî 2014), 261-262; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân* (İstanbul: Mektebetü’s-Sirâc), 10; Muhammed Kâsım eş-Şûm, *‘Ulûmü’l-Kur’ân ve menâhicü’l-müfessirin* (Beyrut: Daru’l-kütübi’l-İlmiyye 2014), 13; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV 2008), 115; Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle 2015), 16; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV 2016), 129.

⁴⁹ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, 1/21-22.

Habenneke'ye göre âyetlerin indiği çevre ve şartların dikkate alınması, âyetlerin iniş aşamalarının göz önünde bulundurulması ve sebab-i nüzûllerle ilgili nakledilen rivayetlerin araştırılması önemlidir. Bu araştırma sadece sebab-i nüzûlün ilgili olduğu âyetlerin anlaşılması bağlamında değil Kur'ân'ı doğru anlama açısından da dikkat edilmesi gereken bir husustur.⁵⁰ Bu bağlamda Habenneke'nin hem esbâb-ı nüzûl rivayetlerini araştırmanın gerekliliğine hem de Mekkî – Medenî ayırımına dikkat çekmesi, Kur'ân'ın doğru anlaşılması için yaptığı vurguyu göstermektedir. Bununla birlikte Habenneke, tefsir kitaplarında yer alan sebab-i nüzûle dair rivayetlerin sıhatten yoksun olması sebebiyle murad-ı ilâhîyi anlamaya bazen yardımcı olmadıklarını dile getirmiş ve bu rivayetlerin Kur'ân'ı doğru anlamaya engel olması sebebiyle dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Sahih bir senede dayanmayan, âyetin indiği mekân ve zamanla ilgili şartlarla çelişen ve âyetlerin net bir şekilde işaret ettiği mânaya uygun olmayan her rivayete güvenilmemelidir. Ayrıca müellif, "Sebebin hususi olması hükmün umûmi olmasına mani değildir." ilkesi gereği âyetlerin bağlamından (siyak-sibak) ve sûrelerin konu bütünlüğünden koparılarak anlaşılmasını da kabul etmemektedir.⁵¹

Müellife göre Kur'ân âyetlerinin mekkî veya medenî oluşunun bilinmesi âyetler arasında olduğu zannedilen teâruz algısını giderecektir. Bu sayede müfessir, tefsir faaliyetine girişmeden önce Mekke'de gerçekleşen bir olayın Medine'de inen âyete sebep olarak gösterme hatasına düşmeyecektir.⁵² Müellif bu kaygısı sebebiyle tefsirinde sadece mekkî sûreleri tefsir etmiş olsa da bu gibi sebeplerden ötürü eserini nüzûl sırasına göre kaleme almıştır.⁵³

Sebeb-i nüzûl, mekki-medenî ve siyak-sibak konuları ile bağlantılı bir diğer konu da nesh konusudur. Habenneke'nin bir kaide ile atıf yaptığı nesh konusunda âyetlere, mensuh olması değil muhkem olması esasına göre yaklaşılmalıdır. Müellife göre bir âyetin nesh edildiğine dair bir söyleme sadece sahih bir nakille ve muhkem olduğuna hükmetmenin imkânsız olduğu durumlarda başvurulabilir. Bu sebeple Habenneke nesh ile ilgili kaidenin altına

⁵⁰ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 54-58, 151-155, 203-206.

⁵¹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 205-206.

⁵² Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 153-155.

⁵³ İsa Kanik, "Kur'ân'ı Anlamanın İlkeleri: Abdurrahman Habenneke El-Meydânî Örneği", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 13/2 (2018), 469.

mensuh olduğu iddia edilen âyetlerin nasıl anlaşılması gerektiği bağlamında açıklamalarına yer vermiştir.⁵⁴

Habenneke, nesh konusuna olan bakış açısını Kur'ân'da geçen tekrarlar üzerinde de gerçekleştirmiştir. Çünkü ona göre Kur'ân'da yer alan her bir âyet özel olarak değerlendirilmelidir. Yani muhkem olmalı ve bağlamında bir anlam taşımalıdır. Bu sebeple Kur'ân'da tekrar eden âyetlerin her biri aynı mâna ile anlaşılmalı ve ilgili ayetin vurguladığı ayrıntı tespit edilmelidir.⁵⁵ Bu durum aynı zamanda Kur'ân üslûbunun da bir özelliğidir.⁵⁶

Kur'ân'da yer alan yeminler konusunda müellif, yemin edilen ile yemin edilme sebebi (konusu) arasındaki irtibatın sağlanması ve ilgili ayetlerin bu açıdan ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Aksâmü'l-Kur'ân'ın beş açıdan değerlendirilmesi gerektiğine değinen Habenneke, örneklerle muksem bih ile muksem aleyh arasındaki irtibatı açıklamaya çalışmıştır.⁵⁷ Kıraatler konusunda ise kıraat-i aşere'nin sübûtî açıdan katî ve mütevatir olduğunu dile getirmiş⁵⁸ ve bunu ilgili kaideye ek 'kaide' başlığıyla açıklamaya çalışmıştır. Kıraat-i aşere'ye ek olarak açtığı başlıkta müellif, müfessir adayının kıraat vecihlerini derinlemesine incelemesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁹

Habenneke'nin kaide olarak takdim ettiği on altı ilkeyi biz yukarıda on Kur'ân ilmi altında sınıflandırdık. Müellifin, müfessirin bilmesini istediği bu kaideler aslında 'ulûmü'l-Kur'ân'a ait başlıklar altında değerlendirilmesi muhtemel konulardır. Zaten 'ulûmü'l-Kur'ân konuları da tefsir faaliyetine girişmeden önce müfessirin bilmesi gereken bilgiler topluluğu olmakla birlikte bu bilgiler manzumesi tefsir usûlü ilminin de epistemolojik yönünü⁶⁰ oluşturmaktadır.⁶¹

⁵⁴ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 139-150.

⁵⁵ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 307-316.

⁵⁶ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 535.

⁵⁷ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 463-498.

⁵⁸ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 709-711.

⁵⁹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, 722.

⁶⁰ Epistemolojide bir bilginin kabulüne dair hakikatler; olgusal, aşkın ve pragmatik olmak üzere üç farklı kategoride ele alınmaktadır. Olgusal ve aşkın hakikat mutlak bir doğru olarak kabul edilirken pragmatik hakikat ise izâfidir. Buna göre 'ulûmü'l-Kur'ân epistemolojik açıdan bilgilerin olgusal ve aşkın yönünü; Kur'ân'ın yorumu/tefsiri açısından pragmatik yönünü ifade eder. Buna örnek olarak 'ulûmü'l-Kur'ân ve tefsir usûlü başlığıyla yazılan eserlerde işlenen ihtilâfî'l-müfessirîn konusunu gösterebiliriz. İhtilâfî'l-müfessirîn, müfessirlerin âyetlerin yorumlarında ulaştıkları farklı sonuçları bizlere ihtilaf bağlamında sunmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki bunun temelinde müfessirlerin başlangıçta ön kabulü olan olgusal ve aşkın bilgilerin ('ulûmü'l-Kur'ân) içinden ulaştıkları farklı yorumlar,

Habenneke el-Meydânî de eserini kaleme alırken müfessir adayının ön bilgilerle mücehhez bir şekilde Kur'ân yorumuna hazırlanması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

3.2. Habenneke'nin Eserinde Müfessirin Tefsir Faaliyeti Esnasında Bilmesi Gereken Kaideler

Vahyin nâzil olduğu ilk dönemde Müslümanlar, Hz. Peygamber'le sürekli iletişim halinde olmalarından ve Hz. Peygamber'in sahâbenin âyetleri yanlış anlamalarına doğrudan müdahale etmesinden dolayı Kur'ân'ı anlama noktasında büyük problemler yaşamadılar. Hz. Peygamber hayattayken sahâbenin yaşadığı bu avantajı onlardan sonra gelen nesiller yaşayamamıştır. Bu sebeple zamanla Kur'ân'ın tefsirine ihtiyaç duyulmasıyla birlikte 'ulûmü'l-Kur'ân'a ait bazı lugavî ilimler de tedrici olarak te'lif edilmeye başlanmıştır. Tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn döneminde âyetler özelinde ortaya çıkan ihtilaflarda konuyu bilen sahâbîlerin açıklamaları da tefsir külliyatımızın ilk kaynaklarını oluşturmuştur.

Tarihî süreç içerisinde ilk dönemde ortaya çıkan dil merkezli Kur'ân'ı anlama çalışması hem tefsir kitaplarında hem de tefsir usûlü eserlerinde kendine yer bulmuştur. Tefsir literatüründe luğavî tefsir ekolüyle öne çıkan sarf, nahiv ve belagat açıklamaları; tefsir usûlü kitaplarında da kavâidü't-efsîr literatürü olarak ortaya çıkmıştır. Tefsir usûlü kitaplarında dil merkezli kurallar olarak ele alınan ve genellikle dil ve mantık merkezli önermeler olan kavâidü't-efsîr literatürü, müfessir adayının Kur'ân yorumunu lafzın müsaade ettiği sınırdan tutmaya çalışmıştır. Habenneke'nin eserinde ortaya koyduğu kırk kaidenin yirmi üç tanesi de dil merkezli ve Kur'ân yorumu esnasında olması gereken yaklaşımla alakalı olup müfessir adayını lafzın müsaade ettiği sınırdan tutma gayretindedir. Aşağıda toplu olarak sunduğumuz kaidelerin bazılarının dil ve mantık merkezli önerme olmamasına rağmen burada sınıflandırmamızın sebebi, bu kaidelerin tefsir faaliyeti esnasında olması gereken tavırla alakalı olmalarıdır.

---

pragmatik bilgi olarak subjektif bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu da bize Kur'ân'ın anlam genişliğini, her döneme ve her bireye ayrı ayrı hitap ettiğini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Akif Yıldırım, *Tefsir Usûlü'nün Mâhiyeti*, (İstanbul: DBY Yayınları, 2021), 150-151.

⁶¹ Akif Yıldırım, "Tefsir Usûlü Kavramında Anlam Arayışı", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12/1 (2021), 371.

Kaide-1⁶² Kur'ân'da geçen bir cümlenin, sûrenin konusuyla ve Kur'ân'ın farklı sûrelerine dağılmış diğer âyetlerle irtibatının kurulmasının gerekliliği hakkında.

Kaide 2⁶³ Kur'ân sûrelerinin konu bütünlüğü hakkında.

Kaide 3⁶⁴ Nassın hedeflenen vecihleri anlama hakkında.

Kaide 5⁶⁵ Cüz'ü yorumlar ve genel mânalar hakkında.

Kaide 14⁶⁶ Âyetlerin gerektirdiği mânalar, bunun fikrî altyapı ve bağlamları ile îcâz gereği yapılan hazf ve içeriğe eklenen mazmunlar hakkında.

Kaide 16⁶⁷ Kur'ân'daki kelimelerin mânalarını dilbilimsel açıdan araştırmının gerekliliği hakkında.

Kaide 17⁶⁸ Âyetlerin, sonlarıyla olan irtibatlarının kurulması hakkında.

Kaide 18⁶⁹ Yakın anlamlı ve eş anlamlı kelimelerin mânalarının araştırılmasının gerekliliği hakkında.

Kaide 21⁷⁰ Kur'ân'daki beyânî üslûbun, hedeflenen gayeye uygunluğunu hakkında.

Kaide 22⁷¹ Kur'ân'da belâgata konu olan âyetlerin, fikrî amaçları ve belâğî özelliklerinin araştırılması hakkında.

Kaide 24⁷² Kur'ân'ın edebî anlatımındaki üslûbunun çeşitliliği hakkında.

Kaide 26⁷³ Arap dilinin kurallarını, sarf kalıplarının mânalarının bilmenin ve durum gereği i'râba aykırı olanın araştırılmasının gerekliliği hakkında.

⁶² Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 13. (حول ارتباط الجملة القرآنية بموضوع السورة وارتباطها) (الموضوعي بما تفرق في المجيد القرآن)

⁶³ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 27. (حول وحدة موضوع السورة القرآنية)

⁶⁴ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 45. (حول أوجه النص التي يهدف إليها)

⁶⁵ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 59. (حول التفسيرات الجزئية والمعنى الكلي)

⁶⁶ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 239. (محاذيفه وروابطه الفكرية، ومحاذيفه (يضمنها) التي حذف للإيجاز والتضمينات التي

⁶⁷ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 317. (حول ضرورة البحث في معاني الكلمات القرآنية بحثا علميا) (لغويا)

⁶⁸ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 429. (حول الربط بين الآيات وخواتيمها)

⁶⁹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 435. (حول النظر في الألفاظ المتقاربة المعنى أو المترادفة)

⁷⁰ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 499. (حول النظر في ملامحة الأسلوب البياني للهدف منه)

⁷¹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 503. (حول البحث عن الوجوه البلاغية والغرض الفكري من) (الصور البلاغية في القرآن المجيد)

⁷² Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 529. (حول التنوع في أساليب الأداء البياني)

Kaide 27⁷⁴ Lafzî ahenk sebebiyle âyet fâsılalarına dikkat edilmesi hakkında.

Kaide 29⁷⁵ Kur'ân âyetlerinde mastar edatı “أن” ile sonrasındaki ifadenin sebep bildirmesi ve öncesinde hazf edilen ifadelerin takdirinin gerekliliği hakkında.

Kaide 30⁷⁶ Mâzi fiilin kullanımı hakkında.

Kaide 32⁷⁷ Kur'ân'daki 'لعل' lafzı hakkında.

Kaide 33⁷⁸ Kur'ân'daki 'بلى' lafzı hakkında.

Kaide 34⁷⁹ Kur'ân'daki 'وما أدراك ما...' ifadesi hakkında.

Kaide 35⁸⁰ Kur'ân'daki 'يريد- أراد' fiilinin müteaddî kullanımını hakkında.

Kaide 36⁸¹ Kur'ân'da geçen 'الأمم- الورا- من خلفه - من بين يديه' tabirleri hakkında.

Kaide 37⁸² Bir fiilin; fâiline, müsebbibine, onu yapmayı emredene, yapmaya çağırana, karar verene, yapmakla suçlanana, bulana, bilgisine ulaşana, meydana gelmesini isteyene veya başka kişi ve durumlara isnat edilmesi hakkında.

Kaide 38⁸³ İstisnâ-i munkatı hakkında.

Kaide 39⁸⁴ Kur'ân'daki 'كذلك' lafzı hakkında.

Her ilmî disiplinin kendisine has tarihi ve terimleri olduğu gibi usûl ve kaîdeleri de vardır. Bu sebeple bir ilmin efradını cami bir şekilde öğrenilmesi için o ilmin

⁷³ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 551. حول ضرورة ملاحظة قواعد اللغة العربية ومفاهيم الصبغ (الإعراب لمقتضى الظاهر (الصرفية ولزوم البحث عن سر مخالفة

⁷⁴ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 557. (حول رعاية فواصل الآيات اهتماما بالنسق اللفظي)

⁷⁵ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 581. حول التعليل بأن وفي لزوم تقدير المحذوفات قبلها) (المصدرية وما بعدها في الآيات القرآنية

⁷⁶ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 601. حول استعمال الفعل الماضي فيما له الكينونة الدائمة و) (فيما حصل فعلا و فيما هو مقتضى مقدر وفيما هو معلوم الله وقوعه في المستقبل ولو لم يكن له إرادة جبرية في وقوعه إنما له به علم وتمكين و تسخير

⁷⁷ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 627. (حول كلمة لعل الواردة في القرآن في مثل لعلكم تتقون)

⁷⁸ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 633. (حول كلمة بلى في القرآن)

⁷⁹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 637. (حول صبغة وما أدراك ما... في القرآن)

⁸⁰ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 641. (حول تعدية فعل أراد - يريد في القرآن)

⁸¹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 657. (حول تعبيرات: من بين يديه ومن خلفه ونحوهما - الأمم) (- الورا

⁸² Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 665. حول إسناد الفعل أو ما في معناه إلى فاعله أو من قام به أو (أو الحاكم أو القاضي به أو واجده والعاثر عليه والواصل إلى العلم به أو غير (مسببه أو الأمر به والداعي له ، أو المتهم به ذلك أو الراغب في حصوله

⁸³ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 683. (حول ما يسمى بالاستثناء المنقطع)

⁸⁴ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 695. (حول لفظ كذلك في القرآن)

literatürü olan usûl ve kaidelerinin bilinmesi gerekir. Tefsir ilminde de Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılması için kavâidü't-tefsîr literatürü, metne dil açısından yaklaşımın mâhiyetini ortaya koyan ilkeleri barındırmaktadır. Bu kaidelere dikkat etmeden yapılacak tefsirin sübjektif yorumlar içermesi kaçınılmaz olduğu gerçeğinden hareketle Habenneke, dille ilgili ilkeleri eserinde ortaya koymaya çalışmıştır.

Yukarıda belirlemeye çalıştığımız yirmi üç kaidenin on dört tanesi⁸⁵ doğrudan dil kuralları ile ilgili olup dokuz tanesi⁸⁶ de âyetlerin iç ve dış bağlamı⁸⁷ ile üslûbun yapısına dikkat edilmesi ile irtibatlıdır. Meydânî'ye göre müfessirler bazen âyetlerin anlamına etki eden i'rab ve nahiv konularına değinmişler ancak yukarıda atıf yaptığımız on dört kaidenin âyetin anlaşılması noktasındaki fonksiyonuna değinmemişlerdir.⁸⁸ Hâlbuki söz konusu söz öbeklerinin ve kalıp ifadelerin kullanıldığı âyetlerdeki mâna, bu ifadelerdeki anlam derinliği ile ortaya çıkmaktadır. Habenneke, âyetlerin içerisinde mânaya taalluk eden ve bilinmesini istediği bilgileri, kaide statüsü ile sunmaya çalışmış ancak bunu tam olarak gerçekleştirememiştir. Çünkü kavâidü't-tefsîr ile kastedilen yaklaşımın tam olarak karşılığı; metne muhatap olunduğu anda dilin anlama olan etkisini belirleyen veciz ve küllî dilsel önermeler olduğu şeklindedir. Habenneke ise dil ile ilgili kaideleştirme çabasında, dilin anlama olan etkisini belirleyen örnekler özelinde bunu yapmaya çalışmış fakat önerme veya daha kapsamlı bir ilke koyma adına bunu gerçekleştirememiştir. Lokal terimler ve kavramlar bağlamında Habenneke'nin yaptığı bu çalışma, kavâidü't-tefsîr'e dair giriş bir eser olması açısından önemlidir. Ancak Kur'ân âyetlerinin tamamına olan yaklaşımı şekillendirecek dil ve mantık temelli küllî kuralları içermemektedir.

Habenneke'nin âyetlerin bağlam ve üslûbu açısından ortaya koyduğu dokuz kaidenin, Kur'ân âyetlerinin tevkîfî sıralanışı ile yakından alakası vardır. Âyetlerin nasıl Mekkî ve Medenî olması âyetin anlaşılmasında bir fonksiyona sahipse âyetlerin sıralanışındaki tertibin de bir fonksiyonu vardır. Çünkü her âyetin cümleleri, kalıp ifadeleri ve kelimeleri arasında anlam irtibatı söz konusudur. Müellife göre bağlamın önemiyle birlikte âyetlerin üslûp ve edebî

⁸⁵ 16., 18., 22., 26., 29., 30., 32., 33., 34., 35., 36., 37., 38. ve 39. kaideler.

⁸⁶ 1., 2., 3., 5., 14., 17., 21., 24 ve 27. kaideler.

⁸⁷ İç bağlam ile âyetlerin önceki ve sonraki âyetle irtibatını; dış bağlam ile âyetin, sûrenin diğer ayetleriyle ve aynı konuda gelen diğer ayetlerle olan irtibatını kastediyoruz.

⁸⁸ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 695.

örüntüsüne dikkat edilmeli, delil getirmeksizin yapılacak takdim ve tehirlerden uzak durulmalı, Kur'ân âyetlerine bulunduğu sûreler de göz önünde bulundurularak metne yaklaşılmalıdır. Yani Kur'ân'da muhataba sunulan metnin bağlamının ve üslûbunun hedefleri gözetilmeli, doğru yoruma ulaşmak için kişiye göre değişme ihtimali olan yapılara dikkat edilmelidir.⁸⁹ Habenneke'nin bağlam ve üslûp açısından ortaya koymaya çalıştığı kaidelerin genel yaklaşımı bu şekilde olmakla birlikte o, kurallarını örnekler özelinde açıklamıştır. Müellifin özelde örnekler bağlamında delilleriyle açıkladığı bu kaideler, genelde ilkesel yaklaşımı oluşturacak önermelere tam olarak dönüşmemiştir denilebilir.

3.3. Habenneke'nin Eserinde Yorum – Sonuç Merkezli Kaideler

Habenneke, eserinde ilke olarak ortaya koyduğu bir kaidesinde “Kur'ân'da hiçbir çelişki bulunmadığı gibi Kur'ân'ın, elde edilen ilmî gerçeklerle çelişmesinin mümkün olmadığı”ni⁹⁰ (Kaide 13) dile getirmekte ve bu başlığı iki ayrı kategoride ele almaktadır. Birinci olarak Kur'ân âyetleri arasında herhangi bir ihtilafın ya da tenâkuzun bulunmadığını, ikinci olarak da sahih naklin bilimsel verilerden önce geldiğini dile getirmiştir. Kur'ân âyetleri arasında tenâkuzun mümkün olmadığına kısaca değinen müellif, sahih nakille ilgili kısmı ise daha ayrıntılı ele almıştır.⁹¹

Habenneke'nin konuya dair yaptığı açıklamalarını göz önünde bulundurduğumuzda kaidenin ilk kısmında âyetlerin kendi arasındaki tenâkuzun ön kabulü gerçekleştiği, ikinci kısmında ise bu tenâkuzun sonradan elde edilebilecek verilerle âyetler arasında ortaya çıktığı şeklindedir. Müellif, bilimsel çalışmalar neticesinde elde edilen verilerle nakille tenâkuzun düştüğünde şu üç durumdan birinin ortaya çıktığını dile getirir:

- a) İnsanî tecrübeyle elde edilen bilgi hâlâ zan seviyesinde bir doğruluğa sahip olabilir.
- b) Vahye dair nakledilen haber, yakîn ifade edecek seviyede olmayabilir.

⁸⁹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 140-141, 500-502.

⁹⁰ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 225. حول أن القرآن لا يختلف فيه ولا تناقض ، وأنه لا تناقض (بينه وبين الحقائق العلمية الثابتة بالوسائل الإنسانية)

⁹¹ Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 225-238.

c) Vahye dayalı haber, zannî ictihad düzeyinde olabilir.⁹²

Habenneke, on üçüncü kaidenin her iki kısmında böyle bir tenâkuzun mümkün olmayacağı inancıyla ilâhî metne muhatap olunması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bizim burada dikkat çektiğimiz husus hem âyetler arasında hem de âyetlerin bilimsel verilerle muhtemel tenâkuzun olmadığı bilgisi, ilgili araştırmanın neticesinde elde edilen bir sonuçtur. Yani olması gereken önbilgiden ziyade verilerin mukayesesinden sonra elde edilen bir neticedir. Bu sebeple bu kaide özelinde müellifin âyetlerden ve âyetlerin bilimsel verilerle mukayese edilerek çıkarılabilecek sonuçları, eserinde kaide olarak işleme hatasına bir kez düştüğünü söylememiz mümkündür.

Sonuç

Kur'ân'ı anlamaya dair yazılan eserler genellikle *tefsir usûlü*, *'ulûmü'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsîr* başlıkları ile yayımlanmıştır. İlk dönemlerde *'ulûmü'l-Kur'ân* bilgileri özelinde başlayan bu sürece daha sonra *kavâidü't-tefsîr* ve *tefsir usûlü* kavramları eklenmiştir. Son dönemde ise üst başlık olarak *tefsir usûlü* kabul edilmiş ve eserler bu minvalde yazılmış olsa da son dönem müelliflerinden Habenneke el-Meydânî *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl li Kitâbillahi azze ve celle* adlı eserini *kavâidü't-tefsîr* literatürü bağlamında kaleme almıştır. Müellif eserinde maddeler halinde kırk kaideden bahsetmiş ve bunu Kur'ân'ın anlaşılması bağlamında *tefsirinde* de uygulamaya çalışmıştır. Habenneke, ilk baskısını 1980'de yaptığı ve 176 sayfadan oluşan eserinde önce yirmi yedi kaideye yer vermiştir. Ancak daha sonra eserini geliştirmek ve bazı kaideler üzerinde değişiklikler yapmak suretiyle kaide sayısını kırka çıkarmıştır.

Habenneke eserini, Kur'ân'ı doğru anlamak için gerekli ilkeler özelinde kaleme almış ve bunu eserinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Müellif bunu yaparken kaide dizilimlerini karmaşık yapmış ve aynı anlama gelebilecek bir ilkeyi ayrı kaideler şeklinde ortaya koymuştur. Bununla birlikte *'ulûmü'l-Kur'ân'a* dair bilgilerin çok kısa ve öz başlıklarla anlatılması muhtemelken konuları dağınık şekilde ele almıştır.

Habenneke'nin eserini *kavâidü't-tefsîr* literatürüne ait bir eser olmaktan ziyade bir *tefsir usûlü* kitabı olarak görmemiz mümkündür. Çünkü müellif kitabındaki kaidelerin neredeyse yarısında *'ulûmü'l-Kur'ân* konularına

⁹² Habenneke, *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl*, 233-234.

değınmiş diğeri yarısında ise Kur'ân yorumu esasında anlamayı şekillendiren ilkelere yer vermiştir. Bu da bu eserin kavâidü't-tefsîr literatüründen ziyade tefsir usûlü açısından kaleme alındığı izlenimini vermektedir. Çünkü tefsir usûlü; Kur'ân'ın yorumlanması faaliyeti esasında, altyapı bilgisi olan 'ulümü'l-Kur'ân ve kavâidü't-tefsîr ile örülen bir yaklaşım tarzıdır. Bizim burada ifade ettiğimiz tefsir usûlü anlayışı; 'ulümü'l-Kur'ân kavramının tefsir ilminin epistemolojik yönünü; kavâidü't-tefsîr kavramının ise bu ilmin metodolojik yönünü ortaya koyduğu şeklindedir. "ulümü'l-Kur'ân + kavâidü't-tefsîr = tefsir usûlü" olarak formüle ettiğimiz bu yaklaşımda üst kavram tefsir usûlü'dür. Murâd-ı ilâhînin anlaşılması için dil, tarih ve Kur'ân ilimlerinden istifade edilmesini vurgulayan Zerkeşî'nin, yaptığımız bu formüle işaret ettiği söylenebilir. Bu sebeple nihâi olarak 'Habenneke el-Meydânî'nin eseri, bir tefsir usûlü kitabıdır.' diyebiliriz.

Kaynakça

- Aydın, Muhammed. *Genel Tefsir Kuralları*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 2009.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV, 2008.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Ta'rîfât*. thk. İbrahim Ebyârî. Dâru'd-Diyane li't-Türâs, ts.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sıhah tacu'l-luğâ ve sıhahî'l-Arabıyye*. thk. Ahmed Abdulğafur Attar. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh, 2014.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV, 2016.
- Halelî, Abdurrahman. 'Kavâidü't-tefsîr: en-Neş'etü ve't-tedavvuru ve's-sılatü bi'l-ulûmi'l-uhrâ', *et-Tefâhüm*. Haleb, ts.
- Halil b. Ahmed. *Kitabü'l-ayn*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2005.
- Haydar, Hâzım Saîd. *Ulumu'l-Kur'ân beyne'l-Burhân ve'l-İtkân*. Medine: Dâru'z-Zaman, 2000.
- İbn Kayyîm el-Cevziyye. *el-Bedâi fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2003.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1967.
- Kâfiyecî, Muhyiddin. *et-Teysîr fi kavâidi 'ilmi't-tefsîr*. thk. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, 1974.
- Kahveci, İhsan. *Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-ğayb Adlı Eserinde Ulümü'l-Kur'ân*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.

Kanik, İsa. "Kur'ân'ı Anlamanın İlkeleri: Abdurrahman Habenneke El-Meydânî Örneği". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 13/2 (2018), 457-476.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

el-Kattân, Mennâ'. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2015.

el-Meydânî, Habenneke. *Kavâidü't-tedebbürî'l-emsâl li Kitâbillahi azze ve celle*. Dimeşk: Dâu'l-Kalem, 2009.

Öztürk, Mustafa. "Tefsirde Usul(süzlük) Sorunu". *İslâmiyât* 6/4 (Ekim-Aralık 2003), 69-84.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. İstanbul: Mektebetü's-Sirâc, Ts.

es-Sa'dî, Nâsır b. Abdullah. *el-Kavâidü'l-hisân li tefsîri'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.

es-Sebt, Halid b. Osman. *Kavâidü't-tefsîr*. Kahire: Dâru İbnu Affân, 2001.

es-Süyûtî, Celâleddin. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevâz Ahmed Zümerlî. Beyrut: Dâu'l-Kitâbi'l-Arabî, 2010.

Subhî Sâlih. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Şam: Matbaatu'l-Camiatu's-Suriyye, 1958.

Şeyh Osman. *Risâle fî kavâidi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Mustafa Özel. İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2005.

eş-Şûm, Muhammed Kâsım. *'Ulûmü'l-Kur'ân ve menâhicü'l-müfessirîn*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2014.

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Dâu'l-Hicr, H.1422.

et-Tûfî, Süleyman b. Abdulkavî b. Abdulkarim. *el-İksîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Muhammed Osman. Beyrut: Dâu'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: İFAV, 1991.

ez-Zerkeşî, Bedrettin. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ebi'l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Dâu'l-Hadîs, 2006.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâu'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.

Yıldırım, Akif. "Tefsir Usûlü Kavramında Anlam Arayışı". *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12/1 (2021), 345-376.

Yıldırım, Akif. *Tefsir Usûlü'nün Mâhiyeti*. İstanbul: DBY Yayınları, 2021.

Zarzur, Adnan Muhammed. *'Ulûmü'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2014.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

*****

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

*****

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

*****

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed

*****